

Sárkány Fruzsina¹

MAGYARNYELV-OKTATÁS A PADOVAI TUDOMÁNYEGYETEMEN: MÚLT ÉS JELEN

Abstract

This paper focuses on the presence of Hungarian language and culture at the University of Padua. Firstly, the piece briefly summarizes the historical background of teaching Hungarian as a Foreign Language in Italy, especially in Padua. After that, it provides insights into the profile and work of the Hungarian Language Department of the University of Padua. The paper also details initiatives conducted at the University of Padua with Italian students learning Hungarian and in collaboration with colleagues of the so-called “small” languages (Czech, Modern Greek, Polish, Romanian, Serbian and Croatian, Slovenian, Ukrainian). Finally, the paper presents some perspectives and good practices in the field of teaching Hungarian as a Foreign Language that can be useful to maintain and expand the interest and motivation of studying Hungarian.

Keywords: *teaching Hungarian as a Foreign Language, Hungarian Language Department at the University of Padua, Italy, network of visiting professors and lecturers, multilingual theater workshop*

Kulcsszavak: *a magyarnak idegen nyelvként való tanítása, a Padovai Tudományegyetem Magyar Tanszéke, Olaszország, vendégoktatói hálózat, többnyelvű egyetemi színházi műhely*

1. A magyar nyelv helyzete az olasz felsőoktatásban: rövid áttekintés a kezdetektől napjainkig

Az olasz-magyar kapcsolatok gazdag múlttal büszkélkedhetnek a nagy szellemi áramlatoknak, a dinasztikus érdekeknek és összefonódásoknak, a kereskedelemnek, valamint egyházi és művelődéstörténeti összefonódásoknak köszönhetően. A 13. századtól kezdve számos magyar diák – mivel hazájukban nem volt egyetem – indult el Itáliába egyetemi tanulmányok megkezdése céljából. Sokan közülük Bolognát és Padovát

¹ Sárkány Fruzsina, Padovai Tudományegyetem, Padova, Magyar nyelv és Irodalom Tanszék, vendégoktató/lektor; fruzsina.sarkany@unipd.it

választották célhelyükként (Franchi 2015: 53). Ez utóbbi város Velencével és általában Veneto tartománnyal együtt – különösen a középkorban – intenzív kapcsolatban állt a magyar nemzettel. Elég Janus Pannoniusra és Zsámboky Jánosra gondolnunk, akiknek egész alakos festményét ma is láthatjuk a Padovai Tudományegyetem legrégebbi székhelyén, a Palazzo Bo impozáns Sala dei Quaranta termében. Leghíresebb humanista költőnk mellszobra szintén az egyetem Bölcsészettudományi Karának egyik kamuszát, a Palazzo Maldura belső kertjét ékesíti.

Az első magyar peregrinus academicus („középkori vándordiak”) említése 1221-ben történik, a Bolognai Egyetemen: ez a személy Paulus Hungarus domonkos rendi szerzetes, aki a kánonjogot tanítja az egyetemen. Bónis György a középkor magyar jogtudósairól szóló monográfiájában a 15. századot tekintve a ferrarai egyetemen 100 főre, Padovában 1222 és 1526 között 205 főre (más adatok szerint, az egyetemen oktatott összes diszciplínát figyelembe véve 300 főre) becsüli a magyar hallgatók létszámát (Bónis 1971: 242). Bolognában a 13. és a 15. század közötti időszakban több mint 150 főre teszi a magyar joghallgatók számát (Bónis 1971: 23, 242). Ezzel a magyar diákok a 8. helyet foglalták el azon 13 nemzet létszám szerinti rangsorában, akik órákat látogattak, valamint részt vettek az egyetemi élet irányításában. A velencei, perugiai, firenzei, sienai, paviai és nápolyi egyetemeken is tanultak magyar diákok, de a fent említett két egyetemhez képest jóval kisebb számban képviseltették magukat (Franchi 2021: 17).

A 16. századtól kezdve napvilágot láttak olasz, illetve magyar szavakat is tartalmazó többnyelvű szótárak, a 18. század végétől magyar, olasz és német nyelvű társalgási zsebkönyvek, majd a 19. század folyamán olasz nyelvű magyar nyelvtanok is. Ez a jelenség jól mutatja, hogy az olasz-magyar kulturális kapcsolatokat a nyelvtanulás és -tanítás színterére is igyekeztek kiterjeszteni (Corradi 1983: 117). Az 1930-as évektől kezdve a két ország közötti kulturális egyezmények eredményeképpen számos olaszországi egyetemen működtek magyar lektorátusok, így Bolognában, Firenzében, Genovában, Torinóban, Milánóban, Paviában, Padovában, Velencében, Rómában, Nápolyban, Triesztben és Fiumében is lehetőség nyílt a magyar nyelv tanulására (Sárközy 1989: 48, Pellegrini 1983: 124). A második világháborút követően a két ország közötti kapcsolatok rövid időre veszítettek erejükből, de az 1964-ben létrejött új olasz-magyar kétoldalú kulturális egyezménynek köszönhetően Padovában és Rómában ismét elkezdhettek tanítani Magyarországról érkező vendégtanárok. Az 1980-as évekre az olaszországi egyetemeken hasonló képet mutatott a magyar tanszékek és lektorátusok száma, mint az 1930-as években; a rendszerváltás idején tíz egyetemen sikerült megőrizni a magyar nyelv és irodalom oktatásának helyet adó tanszékeket (Pap 2021: 83, Pál 2012: 1212, Rózsavölgyi–Kollár 2009: 461, Gheno 1983: 128).

Napjainkban az alábbi olasz városok egyetemlein lehet – különféle formában és rendszerben – magyar nyelvet és irodalmat tanulni: Bologna, Cassino, Firenze, Nápoly (L’Orientale Egyetem), Padova, Róma (Sapienza Egyetem) és Udine, illetve 2024. július 1. óta Torinó. A szaktárgyak oktatását végző tanárok mellett a lektori pozíciók sajátos struktúrát mutatnak: többségében nem Magyarországról küldött oktató tanít, hanem az olasz felsőoktatási intézményi helyzetnek megfelelően – státuszban vagy

szerződéssel – helyben alkalmazott lektorok² dolgoznak (Pap 2021: 87). Ez alól kivételt képez a Padovai Tudományegyetem, mellyel Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma kétoldalú szerződést kötött, így a 2021/2022-es tanévtől kezdődően a vendégoktatói hálózat rendszerén belül Magyarországról küldött oktató látja el a lektori tevékenységet. Ez a fajta együttműködés más olasz egyetemi oktatóhellyel idáig még nem valósult meg.

2. Magyaroktatás a Padovai Tudományegyetemen a 20. században

A Padovai Tudományegyetem – napjaink idegen nyelvi lektorátusaihoz hasonlóan működő – magyar lektorátusa 1935-ben kezdte meg működését Carlo Tagliavini nyelvészprofesszor vezetésével, aki ezt megelőzően hat évig az ELTE Olasz Tanszékén tanított (Nádor 1998: 80). 1941 és 1943 között Fogarasi Miklós, az olasz nyelv történetének tudósa és egy kiváló olasz leíró nyelvtan szerzője végezte a lektori munkát. A padovai Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék megalakulása, majd a finnugor filológiai stúdiók kezdete 1964-hez kötődik, ekkor indult el ugyanis Carlo Tagliavini kezdeményezésére a magyar nyelv és irodalom tanítása főszakként (<https://phaidra.cab.unipd.it/detail/o:452709?mycoll=o:452715>). A fent említett 1964-es olasz-magyar kétoldalú kulturális egyezmény értelmében a Padovai Tudományegyetemre magyar nyelvet és irodalmat tanító vendégtanár érkezett közvetlenül Magyarországról. 1964–65, majd 1968–69 között az első magyar cseretanár Fábíán Pál nyelvészprofesszor és italianista volt, aki a magyar nyelv és irodalom oktatása mellett elvállalta a finnugor filológia tanítását is. Az ő nevéhez fűződik a kor egyik legismertebb olasz közvetítőnyelven írt egyetemi magyar nyelvkönyve, az 1970-ben kiadott *Manuale della lingua ungherese* is. Fábíán Pált Sallay Géza irodalomtörténész és italianista követte, ő 1969-től 1970-ig látta el a lektori feladatokat. Sallay után 1974-től 1977-ig ismét Fogarasi Miklós végezte a lektori munkát, egyben ő töltötte be a tanszékvezetői státuszt is. Őt Szabó Győző nyelvészprofesszor követte, aki 1985-ig volt lektor, majd 1988-tól 2002-ig Dezső László végzett vendégoktatói munkát. 1999-től 2008-ig Fábíán Pál és Sallay Géza egykori tanítványa, Danilo Gheno töltötte be a finnugor filológia professzora státuszt, egyben a magyar nyelv és irodalom megbízott tanára is volt (<https://phaidra.cab.unipd.it/detail/o:452709?mycoll=o:452715>). 1986-tól 2019-ig Rózsavölgyi Edit, a Padovai Tudományegyetem által közvetlenül alkalmazott lektor végezte a magyar nyelv tanítását³. 2011 óta Cinzia Franchi egyetemi docens vezeti a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékét, és oktatja ezen tárgyakat. Jelenleg nincs finnugor filológia tantárgy az egyetemi kurzuskínálatban. Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma, valamint a Padovai Tudományegyetem által megkötött kétoldalú kulturális egyezmény alapján

² 1995 óta collaboratori ed esperti linguistici („nyelvi munkatársak és szakértők”) státuszban végzik a munkájukat.

³ Rózsavölgyi Edit 2005-ös tanulmányában további információkat olvashatunk Padova szerepéről az olaszországi magyaroktatás történetében (Rózsavölgyi 2005).

a 2021/2022-es tanévtől a Minisztérium által kiküldött vendégoktató (lektor) végzi a magyar nyelv tanítását.

3. A magyar nyelv és irodalom oktatásának jelenleg helyet biztosító tanszék profilja

A tanszék a Bölcsészettudományi Karon belül a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetben (Dipartimento di Studi Linguistici e Letterari) helyezkedik el. A tanszéken az oktatás a magyar nyelvre és irodalomra fókuszál – a lektorátusi órákon kívül jelenleg ezt a két tantárgyat vehetik fel a hallgatók –, de a történelem, a művelődéstörténet, az olasz-magyar kapcsolatok, valamint a finnugrisztika területének meghatározó részei is beépülnek az órákba. A magyarországi rendszertől eltérően a különböző nemzetek irodalmáról nem kapnak a hallgatók átfogó, kronologikus sorrendben történő áttekintést, hanem egy-egy korszak vagy alkotó életművével foglalkoznak egy féléven vagy egy tanéven keresztül. Ebből kifolyólag a magyar szakon is egy-egy író életművéről tanulnak bővebben a diákok (pl. Márai Sándor emigrációs művei, a Nyugat nemzedékei). Nagy hangsúlyt kapnak a kontrasztív szemléletű olasz-magyar fordítási gyakorlatok is, melyekre elsősorban a lektorátusi nyelvórák keretén belül lehet időt szakítani. Ezek a fordítási gyakorlatok nagyon hasznosnak bizonyulnak, mivel hallgatóink a Római Magyar Akadémia által az olaszországi egyetemeken magyar szakos hallgatói számára minden évben meghirdetett műfordító versenyen is képviselhetik magukat. Az idei évben nagy örömeinkre egy padovai hallgató lett az első helyezett.

A hallgatók a bolognai rendszerű képzés keretében vehetik fel a magyar szakot. Az alapképzés időtartama 6 félév, a mesterképzés pedig 4 félév. A diákok ezenfelül felvehetnek magyar nyelv, magyar irodalom, valamint a magyar nyelv kurzusok részét képező lektorátusi magyarnyelv-órákat is választható tantárgyként. Ebben az esetben a magyartanulás maximum két félévet ölelhet fel.

A tanszék folyamatosan fogad Erasmus-ösztöndíjjal érkező vendégoktatókat, többek között Magyarországról, Szlovákiából, Romániából, Finnországból és Németországból. Emellett meghívott előadók is érkeznek a tanszékre, akik különféle nyelvészeti és irodalmi tematikájú előadásokkal színesítik az oktatott tantárgyak tartalmát, mint például az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) Zrt. bemutatása, a terminológiai munka alapjainak és gyakorlatának, a magyar jogi szaknyelv jellemzőinek ismertetése vagy a magyar lovagok Szent Patrik purgatóriumában, vizionárius hagyományok a Magyar Királyságban témák bemutatása.

Különféle projektek keretén belül a Magyar Tanszék szorosan együttműködik más, elsősorban a kevésbé ismert és tanított nyelvek (román, szlovén, lengyel, cseh, szerb és horvát, újjörög) tanszékeivel is. Erre kiváló példa a 2021-ben létrehozott kelet-közép-európai versfelolvasó műhely, mely a 2023/2024-es tanévtől kezdve valódi egyetemi színházi műhellyé nőtte ki magát.

A magyar tanszék jelenlegi kurzuskínálata az alábbi:

- lektorátusi magyarnyelv-órák
- Magyar nyelv 1 kurzus
- Magyar nyelv 3 kurzus
- Magyar irodalom kurzus
- olasz-magyar fordítói szeminárium

Ennek keretében a két nyelv közötti fordítási kérdések széles spektrumát tárgyaljuk. A teljesség igénye nélkül néhány témakör az elmúlt két tanévből: Cesare Beccaria *A bűnökről és büntetésekről (Dei delitti e delle pene)* című művének első magyar fordítása; Verancsics Faustus többnyelvű szótárának (1595) magyar szókincséről; Lektorálás a fordításban Márai Sándor és Esterházy Péter olasz nyelvű fordításain keresztül; A finn, a magyar, valamint a német folklór és mitológia fordítási kérdései; Az erdélyi magyar irodalom fordítási kérdései: Wesselényi Polixéna és a *Grand Tour*; Hogyan fordítsunk egy ismeretlen nyelvről? – Kísérlet Örkény István egyperces novelláinak magyarról olaszra fordítására; A gépi fordítás és a ChatGPT olasz-magyar fordítási környezetben. A szemináriumsorozaton nemcsak magyar nyelvet és irodalmat hallgató diákok vehetnek részt, hanem a tanszéknek otthont adó Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet bármely szakos hallgatója számára nyitott, felvehető szabad kurzusként.

- Holokauszt és Kelet-Közép-Európa (*La Shoah e l'Europa centro-orientale*) szeminárium
A padovai Magyar Tanszék és a velencei Ca' Foscari Egyetem Cseh Tanszékének közös kezdeményezése, mely szintén nyitva áll a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet bármely szakos hallgatója számára.

Mivel a Padovai Tudományegyetem vizsgaszabályzata lehetővé teszi, hogy a hallgatók a tanév folyamán bármikor felvehetnek, illetve leadhatnak tantárgyakat, vagy szakot is válthatnak, a magyar nyelv és irodalom kurzusok nem épülnek egymásra olyan szigorúan, mint a magyar egyetemi rendszerben. Így például mesterképzésben tanuló hallgató is felveheti a Magyar nyelv 1 kurzust.

4. Módszertani kihívások

A nem célnyelvi környezetben zajló tanulási-tanítási folyamat sajátosságai számos kihívás elé állítják a nyelvtanárokat. A külföldön működő magyar nyelv és irodalom tanszékek oktatói sokszor találkoznak azzal a kérdéssel, hogy hányan és miért tanulnak magyarul. „Kis” nyelvek esetében szinte természetes, hogy a hallgatói létszám nem vetekedhet a nagy ismertséggel és népszerűséggel rendelkező nyelvekével. A kis létszámú nyelvi csoportok, esetenként egyfős tanórák természetesen sok előnnyel járnak, de nemegyszer nagy kreativitást igényel a feladatok összeállítása pár- és csoportmunka híján. A fent említett évközi tantárgy-, illetve szakváltás lehetőségéből kifolyólag a magyar nyelvet és irodalmat választó diákok száma a tanév közben folyamatosan változhat; ennek következtében a tanmenetben való haladást alakítani kell. További,

a nyelv tanítási-tanulási folyamatát befolyásoló tényezőként kell megemlíteni, hogy a Padovai Tudományegyetemen a nyelvszakos hallgatóknak nem kötelező bejárni a tanórákra, így a lektorátusi nyelvórákra sem. Ezen felül a szorgalmi időszakban rendelkezésre álló hetek száma – szemeszterenként 12 hét – a tananyag strukturálására is kihat.

A gépi fordítószoftverek megjelenése szintén érdekes munkafolyamatokat eredményezhet a tanórákon. A gépi fordítás használata már szinte beépült a hallgatók mindennapjaiba; ez főleg az önálló szövegalkotási feladatok kapcsán igényel módszertani megfontolásokat.

Arra a kérdésre, hogy miért tanulnak a hallgatók magyarul, hasonló választ lehet adni, mint más nyugat-európai egyetemeken esetében: a magyar nyelv „egzotikus” volta, a hallgatók többsége által ismert indoeurópai nyelvektől eltérő tulajdonságai nagy vonzóerőnek bizonyulnak. Rendszeresen jelen vannak származásnyelvi hallgatók is a tanórákon, tehát sokszor a személyes érintettség is szerepet játszik a magyar szak választásában.

Érdekesség, hogy a magyar szakot (és általában egy kevésbé ismert és kevésbé tanított nyelvet) választó nyelvszakos hallgatók közül sokan tudatosan vesznek fel egy „kis” nyelvet a „nagy” nyelvük mellé. Elmondásuk alapján a kevésbé tanított nyelvek lehetőségét biztosítanak számukra az eredményesebb és elmélyültebb nyelvsajátításra, mivel a tanárok személyre szabottan tudnak foglalkozni a hallgatókkal – mindez nagy előny a sokszor 50 főt is meghaladó angol, francia, spanyol stb. lektorátusi nyelvórákkal szemben.

A lektori lét alapvető jellegzetessége, hogy nem kizárólag tanári szerepet tölt be, nemcsak magyar nyelvet tanít, hanem egyidejűleg a magyar kultúra közvetítőjeként is jelen van. A nyelvtanítás mellett munkája nem elenyésző hányadát különféle kulturális programok (konferenciák, könyvbemutatók, koncertek) szervezése, valamint a magyar kultúra és tudomány népszerűsítése teszi ki. Ez a népszerűsítő munka a kevésbé ismert nyelvek esetében hatványozottan fontos, hisz a „nagy” nyelvekkel ellentétben több energiát és kreativitást igényel, hogy sikerüljön jobban magunkra irányítani a figyelmet és minél több új hallgatót toborozni.

5. Kezdeményezések

A fent említett módszertani kihívásokra adott válaszok különbözők lehetnek attól függően, hogy az adott oktatóhelynek milyenek a tárgyi feltételei. A célközönség jellemzői is nagy mértékben befolyásolják egy-egy módszer és felkínált program sikerét.

A Padovai Tudományegyetemen az egyik legfontosabb és legnagyobb sikert arató kezdeményezésünk a 2021/2022-es tanévben elindított Kelet-közép-európai Nyelvek Felolvasóműhelye (*Laboratorio di lettura performativa in lingue dell'Europa dell'Est*) volt. Ez a magyar mellett a lengyel, a román, a cseh, a szlovén, a szerb és horvát, az ukrán, az újjörög, és ettől a tanévtől kezdve a belarusz nyelvet vonja be. Az első műhelymunka és a záráskepp bemutatott előadás – hallgatóink egy meghatározott tematika mentén

az adott nyelven verseket olvastak fel az egyetem Bölcsészettudományi Karának fő kampuszán – sikerén felbuzdulva a 2022/2023-as tanévben hallgatóink már elő is adták a verseket. Ez annyira sikeresnek bizonyult, hogy műhelyünk meghívást kapott a lyoni Jean Moulin Egyetemről az általuk szervezett és 2023. május 22–27. között megrendezett nemzetközi egyetemi színházi fesztiválra (MERAKI #2 – Journées Internationales De Théâtre Universitaire⁴). Itt lehetőségünk nyílt bemutatni az előadásunkat: a magyar szakos hallgatók jóvoltából József Attila, Pilinszky János és Radnóti Miklós verseit hallgathatta meg a helyi közönség. Az előadás címe *Rebelles et vaincus/Ribelli e vinti* („Lázadók és legyőzöttek”). Az előadás a fent felsorolt nyolc nyelvet képviselő költők szövegein keresztül az erőszak és a lázadás témáját járta körül, testmozdulatokat és fényhatásokat is felhasználva, valamint zenei kísérettel kiegészülve (többek között Bartók, Liszt, Sztravinszkij, Ravel, Verdi művei hangoztak el). A végeredmény egy fantasztikus nyelvi kavalkád lett, a különböző nyelvek zeneisége és összjátéka a zongorakísérettel együtt rendkívül különleges élményt nyújtott. Hallgatóink olyan nagy sikert arattak, hogy a szervezők ebben a tanévben is meghívtak minket a fesztiválra, mely 2024. május 26. és június 2. között került megrendezésre. A kezdeményezésünk valódi színházi műhellyé vált, mivel ebben a tanévben Jean Cocteau *La machine infernal* c. művét állítottuk színpadra, létrehozva az egyetem első többnyelvű színpadi előadását.

A 2023-as lyoni előadást Padovában is megismételtük a helyi Kutatók Éjszakája programsorozaton belül. A közönség 150-160 főt számlált, mely nagy sikerként könyvelhető el.

Azon kívül, hogy remek lehetőséget biztosít a magyar nyelv és kultúra népszerűsítésére, új hallgatók toborzására, a színházi műhelymunkának során a hallgatók nemcsak nyelvi és kommunikációs kompetenciájukat tudják fejleszteni, hanem olyan szociális készségeket is, mint a csoportban való dolgozás, a tolerancia és az empátia. A hallgatók egy csoportja közösségimédia-menedzseri feladatokat is magára vállalva segédkezett az esemény népszerűsítésében, Instagram-oldalt⁵ is létrehozva a műhelynek. Meglátásom szerint ez a projekt – nyitva a fiatal generáció kultúrafogyasztási formái és szokásai felé is – hozzájárulhat a magyar szakos hallgatóink megtartásához; a közös munka fenntartja a motivációjukat, és vonzerővel bírhat újabb hallgatók toborzásakor is.

A „kis” nyelvek nagyobb láthatóságának biztosítása összefogással, együttműködéssel érhető el. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy azon az oktatóhelyen, ahol van erre fogékonyság, a más nyelvekkel közösen szervezett programok szélesebb közönséget tudnak megszólítani. A fent bemutatott színházi projektünkön kívül további példaként említhető az immár harmadik éve megrendezett Mikulás-ünnepünk, melyet a „kis” nyelvek (cseh, lengyel, román, szerb és horvát, szlovén) lektoraival közösen szervezünk. Ide tartozik még az év eleji egyetemi nyílt nap, ahol közös

⁴ A fesztivál honlapjának elérhetősége: <https://www.univ-lyon3.fr/meraki-2-festival-international-de-theatre-universitaire>

⁵ A színházi műhely Instagram oldalának elérhetősége: <https://www.instagram.com/teatro.esteuropa/>

bemutató keretén belül igyekszünk megismertetni a régió nyelveit a leendő első éves hallgatókkal.

A 2023/2024-es tanév második félévében a Milánói Magyar Főkonzulátussal és a Nemzeti Filmintézettel közösen az egyetemen egy négy vetítésből álló magyar filmklubot is szerveztünk, melyet reményeinek szerint a következő tanévekben is folytatunk.

6. Záró gondolatok

A magyar nyelv és irodalom oktatásának tárgyalásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a 21. század kihívásait. A „kis” nyelvek és általában a bölcsészettudományok egyre inkább háttérbe szorulása az olasz egyetemeken is érezhető jelenség. Az 1930-as évek fénykorához képest mára csökkent ugyan az olasz felsőoktatási intézményekben a magyar tanszékek száma, de a megmaradt oktatóhelyek és a Padovai Tudományegyetem különféle kezdeményezéseinek sikere jelzik, hogy van még igény és érdeklődés nyelvünk és kultúránk iránt.

Irodalom

- Bónis György 1971. *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Corradi, Carla 1983. Mit kívánnak az olaszok a magyartanuláshoz. In: M. Róna Judit szerk. *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Tankönyvkiadó, Budapest, 117–120.
- Franchi, Cinzia 2021. Pannonius e gli studenti ungheresi a Padova. In: Pietrobon, Ester eds. *Intelletuali e uomini di corte. Padova e lo spazio europeo fra Cinque e Seicento*. Donzelli editore e Padova University Press, Roma, 15–28.
- Franchi, Cinzia 2015. Studenti ungheresi a Padova nel XVI secolo: laici, chierici e mecenati. In: Franchi, Cinzia – Mihályi Melinda – Nuzzo, Armando – Tellina, Paolo eds. *Dindimeio Istros. Et in Villa Mirafiori ego*. Kollesis editrice, Roma, 53–72.
- Gheno, Danilo 1983. A magyar filológia oktatása és kutatása Olaszországban. In: M. Róna Judit szerk. *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Tankönyvkiadó, Budapest, 127–130.
- Nádor Orsolya 1998. A magyar mint idegen nyelv/hungarológia oktatásának története. In: Giay Béla – Nádor Orsolya szerk. *A magyar mint idegen nyelv. Hungarológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 39–99.
- Pap Andrea 2021. A magyar nyelv jelenléte a külföldi oktatóhelyeken régen és ma – különös tekintettel Olaszországra. In: Bándli Judit – Pap Andrea – Zajacz Zita szerk. *MID-körkép. Magyar mint idegen nyelv. Oktatási helyzetek, módszertani tudnivalók*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 77–112.
- Pál József 2012. A magyar nyelv és kultúra oktatásáról a külföldi egyetemeken. *Magyar Tudomány* 173/10: 1206–1216.

- Pellegrini, Giovan Battista 1983. Magyartanítás Olaszországban. In: M. Róna Judit szerk. *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Tankönyvkiadó, Budapest, 121–126.
- Rózsavölgyi Edit – Kollár Andrea 2009. A magyar mint idegen nyelv tanításának problémái és perspektívái az olasz felsőoktatásban. In: Nádor Orsolya szerk. *A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. MANYE – Balassi Intézet, Budapest, 460–464.
- Rózsavölgyi Edit 2005. Linguistica ungherese in Italia (a Padova). In: Gheno, Danilo – Fábrián, Zsuzsanna eds. *Giano Pannonio. Annali italo-ungheresi di cultura* 6. Università degli Studi di Padova, ELTE BTK Olasz Tanszék, Padova – Budapest, 15–24.
- Sárközy Péter 1989. A hungarológiai oktatás és kutatás Olaszországban. In: Nádor Orsolya – Giay Béla – Varga Márta szerk. *A hungarológia oktatásának elmélete és gyakorlata*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, 45–57.

Internetes források

A Padovai Tudományegyetem magyar vendégoktatóit bemutató honlap: <https://phaidra.cab.unipd.it/detail/o:452709?mycoll=o:452715>